

Anastassis Vistonitis

Človekove pravice in poklicanost pisatelja

Dvajseto stoletje puščamo za seboj in v tem trenutku je do neke mere neizbežno, da podenj potegnemo črto, pa ne le zato, ker vsaka doba vzbuja občutek, da je prehodna, temveč ker je vsaka sprememba povezana z občutkom izgube. Na svetlobo ustvarjalne dejavnosti, velikih odkritij in pričakovanj prejšnjega stoletja koncentracijska taborišča, genocidi, vojne, diktature in represija mečejo težko senco. Ta boleča dediščina je podstat psihe sodobnega človeka, polne bojazni, nejasnih prepričanj, dvomov in konformizma, ki se je v zadnjih letih razvil na robovih postindustrijskih družb, kjer neverjetno blagostanje in kopičenje bogastva nista zadoščala, da bi sodobni človek lahko odgovoril na vprašanje, ki ga je pred skoraj petdesetimi leti postavil Bertrand Russell: ali se bodo človeška bitja v dohledni prihodnosti odločila za svojo odrešitev in ali bodo svoj odgovor pretvorila v prakso. Če bi sodili po spomenikih sovraštva, ki nam jih je zapustila novejša zgodovina, ni poslavljajoče se stoletje ustvarilo prav nič novega na področju etike in metafizike. In tako zadeve, ki so se pojavile v dobi razsvetljenstva in za katere smo verjeli, da smo jih že rešili, kot – seveda – človekove in državljanske pravice, ostajajo še vedno odprte. Pa ne samo to. Plemensko vedenje, ki se komaj v čem razlikuje od tistega v nomadskih družbah iz prazgodovinskih časov, se ponovno pojavlja na skoraj atavističen način.

V sedemdesetih letih si nihče ni mogel predstavljati, da bomo pol stoletja po političnem in vojaškem uničevanju fašističnih režimov v Evropi znova doživljali – čeprav v omejenem obsegu – izraze socialnega darvinizma, verskega fanatizma, populizma, političnega vandalizma in slepega

nasilja. Ta strast po uničevanju nas vrača v predrazumske oblike človeškega vedenja in hkrati razvija nove oblike vraževerja in manihejskih dilem, za katere imajo samoimenovani legionarji že pripravljene odgovore. Kdor ni z nami, je proti nam. In da bi ta smrtonosna "ideologija" dobila uradno obliko, je država ustoličila nove barbore na vzvodih politike in moči in jih zavarovala z oklepom, ki sestoji iz inštitucionaliziranih glob in kazni. Politično nestrinjanje so uzurpatorji moči preimenovali v kriminalno vedenje, strogi zakoni pa so zožili meje individualne svobode. Eden temeljnih problemov, ki jih je prejšnje stoletje ob svojem slovesu pustilo nerešene, je vprašanje preoblikovanja svobode v utajo, skupaj z neuklonljivo potrebo po preživetju.

Na Zahodu sta bogastvo in blagostanje ustvarila konformistično družbo, ki je slepa in ravnodušna do problemov, s katerimi se sooča preostali svet. Zahodna umetnost in literatura do neke stopnje sicer odslikavata očitke vesti pisateljev in intelektualcev zaradi tistega dela človeštva, ki je prisiljen živeti zunaj navideznega porabniškega parađiža. Če psihološki in metafizični vakuum družbe, ki posnema izboljšano inačico same sebe, dandanes ostaja neizpolnjen, za to seveda niso krivi prebivalci tako imenovanega tretjega sveta, ker so prav tam pojavi represije in nasilja režimov običajna praksa. Tam je človek pogrešljiv, družba pa je samo sramoten izgovor za njegovo eliminacijo.

Svet seveda ni neznosen zgolj zato, ker velik del globalnega prebivalstva trpi ali je prepuščen na milost in nemilost diktatorjem. Neznosen je predvsem zato, ker je obseg ignorance – predvsem med mlajšimi generacijami na Zahodu – sorazmeren z obsegom brezbriznosti. Če v Pakistanu zaprejo pisatelja ali ga v Nigeriji brutalno zakoljejo, se ta pisatelj v očeh zahodnega javnega mnenja zdi pogrešljiv; čeprav ni v našem interesu, da bi to priznali v svojem gotskem povzdigovanju družbe dveh tretjin, ki mora požreti dokajšnjo mero terorja in nenadnih preobratov, če naj bi se počutila bolj gotovo in srečno v sedanosti, katero uživa, in v prihodnosti, kakršno bo zapustila svojim naslednikom *intra muros*. Naša doba je svetohlinstvo in brezbriznost pretvorila v dve temeljni obliki preživetja. Tisti, ki preživi, je zmagal in današnji čas se niti ne trudi več prešteti žrtev, ker se vse, kar vzbuja jezo in burne odzive, dogaja nekje drugje.

Mnogi ljudje bodo tem trditvam nasprotovali in rekli, da v vsej zgodovini ni bilo še nobene dobe, ki je njeni pisatelji ne bi označili kot barbarsko, prazgodovinsko in vulgarno. Flaubert se je posvetil zgodovinskemu romanu v znak protesta zoper industrijski fetišizem svojega časa, Broch pa je po *Vergilovi smrti* opustil književnost in se poglobil v svet čiste matematike, v katerem se je tudi izgubil. Toda dvajseto stoletje ni bilo doba umikov ali odhodov iz sveta, pa tudi to, v katero smo vstopili, ne bo takšno. Marginalizacija pisatelja v današnjih družbah, v katerih je strpnost le alibi za brezbriznost, ki uvaja demokracijo za izganjanje demona svojih obveznosti do družbe, je resničen pojav z mnogimi zaskrbljujočimi razsežnostmi. Kadar se književnost izogiba merjenju svojih moči z velikimi vprašanji in se po srednjeveškem vzoru sprevrže v kroniko (kadar se ne zateka k življenjskemu slogu), postane skoraj drugo ime za zgodovino. Kakor koli že, preučevanje zgodovine kot take trenutno ni moderno, temveč se je pojavila težnja po interpretaciji, kar pomeni, da objektivne resnice bodisi ni bodisi nas ne zanima. Toda dejstvo, da ima danes pesnik, ki je pesnik zgodovine *par excellence* (na primer Cavafy), takšen ugled in da njegov ugled nenehno narašča, dokazuje, da v globljih podplasteh sodobne psihe drži ravno nasprotno. Niti sile kakršne koli narave niti nepomembnosti tehnostrukture niti novi barbari tehnologije, ki pred seboj nosijo svet človeškega znanja in ga spreminjajo v najhujšo abstrakcijo – navidezno in nevidno dobrino – ne morejo izničiti vrednot humanizma, ki jih vsak pisatelj, vreden svojega imena, trdno drži v pesti.

Če ima pisatelj v sodobnih družbah torej poslanstvo in je njegova temeljna obveza služiti svoji umetnosti po najboljših močeh, potem mora posegati v javne zadeve vsakič, ko so ogrožene svoboda izražanja, neodvisnost zavesti in pravica do dvoma ter nestrinjanja. Čeprav gre za logično trditev, ne smemo misliti, da je to samo po sebi umevno; spomnimo se samo na nezmernost pripovedi, v katerih sedanjost izgublja svojo moč. "Bodite nadloga, bodite pesek in ne olje v zobnikih sveta," piše nemški pesnik Günter Eich. Stroji zgodovine ne proizvajajo le *res judicatae*, božanskih izjav, fatev, teoremov in dogem o moči. Pogosto s seboj nosijo tudi rjo zavesti; korupcijo vnaprej določenih prepričanj, slabih kopij ideologije, ki – ironično – pozivajo nevidni prah časa, kateremu gospodje represije brez zardevanja pravijo prihodnost. In ko

se stroji ustavijo in se tisti, ki si prilaščajo stvaritve časa in zgodovine, znajdejo lebdeč v zraku nad svojimi stoli, izguba ni izguba časa, temveč dinamičnega polja za jutri, ki bo bližje želji in ki je prst, iz katere kljmeta izraz in ustvarjalnost. Takó književnost, ki ostaja trdno povezana s svojo antropološko vsebino, ne piše osmrtnice sedanosti, temveč jo sestavlja znotraj odprtih meja pogleda v prihodnost.

V času, v katerem živimo, se težave pisateljev na Zahodu razlikujejo od težav književnikov tretjega sveta. Nadomestki za svet, slikovne pripovedi in tehnološki paspartuji so jih oropali velikega dela njihove moči. Enako velja tudi za intelektualce, ki so danes v povsem drugačnem položaju kot v primeru Dreyfus, ko je lahko ena sama publikacija sprožila široko mobilizacijo in zamajala režim. Težava z današnjimi podatki je zaščita pravice dostopa državljanov do vseh oblik informacij in javno obtoževanje sleherne družbe, ki zgodovino razume kot detektivski roman, podobno kot so jo desetletja dolgo pojmovali komunistični režimi, s to razliko, da je v sedanjih okoliščinah ta cilj treba doseči s strpnostjo in včasih celo sokrivdo splošnega prebivalstva. Različne oblike represije zdaj uporabljajo tehnologijo in posameznikom zagotavljajo del svojih dobrin, hkrati pa jim vsiljujejo njihovo posplošeno uporabo, ker bi-rade zatrle kakršno koli obliko individualnega ali kolektivnega odziva. Državljan je torej ponižan do statusa subjekta, ki dopušča, da njegove individualne pravice in predvsem njegova pravica do neposlušnosti nimajo več učinka.

Zagovarjanje pravice do neposlušnosti zaradi razlogov vesti je ena od prednostnih nalog sodobnega pisatelja v zahodnem svetu in ena od neodtujljivih pravic izražanja, ki različnim oblikam moči odvzema pravico do vsiljevanja odločitev v odsotnosti civilne družbe, ker le ta sestavlja resnični svet. Posledično je to temeljna pravica, ki je sicer pogosto uzakonjena v ustavah mnogih zahodnih demokracij, v praksi pa ni vedno uveljavljena. Če pisatelji to pravico zagovarjajo, na Zahodu sicer s tem ničesar ne tvegajo, kljub temu pa morajo biti pripravljeni po potrebi stopati proti toku različnih fanatizmov ali celo splošno veljavnih prepričanj, ki jih нареkujejo najrazličnejši lastni interesi. Kljub dolgoletnemu prepričanju, da pisatelj služi družbi, njegova resnično radikalna vloga leži v trdnosti značaja, ki mu omogoča uvideti napako, fanatizem ali celo popačenost, ki se včasih neopazno

vrinja v splošna prepričanja. Drugače povedano - pisatelj mora zavračati kakršna koli božanska preročišča, doktrine in družbeno vraževerje ali se celo boriti proti njim.

Kjer zahodni pisatelj deluje na takšni ravni prepričnosti, nima druge možnosti, kot da izkaže svojo solidarnost s kolegi na drugih koncih sveta, pa ne le na podlagi splošne in nejasne človekoljubne dolžnosti, temveč zaradi spoznanja, da so jezik, literatura, samoizraz in ustvarjalno pisanje svetovne vrednote, ki lahko negujejo realnost in korenito posežejo v sedanjo in prihodnjo usodo človeštva. Vsaka sprememba zornega kota, če jo spremlja tudi želja, da bi kaj videli z očmi drugega, je Jakobova lestev, ki lokalni kodeks spremeni v mednarodnega. Zatorej enotnosti sveta kot humanistične vrednote ne moremo razumeti brez sprejemanja enakosti, ki se seveda vzpostavlja prek izraznih dosežkov, ali – z besedami patriarha sodobne grške poezije, Dionysiosa Solomosa – umetnost je popolna demokracija idej, ki uboga nevidnega monarha čutov.

Ena od neodtujljivih pravic in dolžnosti sodobnega pisatelja je presojsati kulturo, ki jo ustvarja, ali z drugimi besedami – vrsto in snov svoje umetnosti, toda ne z analizo sredstev, ki jih uporablja v svojih prizadevanjih, temveč z raziskovanjem njenega jedra, kjer se skrivajo njegovi neuspehi, slabosti, izmaličenosti in napake. Dandanes je snov pisateljeve zavesti njegovo globoko zavedanje, da ima vse, kar se v kakšnem trenutku bistvenega zgodi kjer koli na zemlji, posledice povsod. Pisatelj ne pripada zgolj kulturi svojega jezika, temveč tudi polju združevanja kultur, tisti skupni regiji, kjer sobiva s preostalim svetom, neodvisno od jezika ali celo njegove "tradicije" v pozitivnem pomenu besede. Zapor, izgnanstvo, cenzura in zatiranje resda niso zatrli razvoja književnosti, toda njeni največji dosežki so se porodili v obdobjih svobode, ko je bila ustvarjalna moč narodov neomejena ali so politični sistemi umetnike celo spodbujali, naj ustvarjajo dela, ki bi služila kot vzor za prihodnost. Kljub samoumevnemu zagovarjanju demokratičnih vrednot, ki si jih je človeštvo skozi stoletja izborilo v težkih bitkah, družbeni in politični anahronizmi in institucionalizirano nasilje še vedno obstajajo in hranijo totalitarizme ter spodbujajo represijo in spodkopavanje zavesti. Sodobni pisatelj ali ustvarjalni umetnik ne more živeti na vladarjevem dvoru, kot se je dogajalo v srednjem veku. Pisatelj je

aktiven državljan, za to je pri njem vprašanje estetike neločljivo povezano z vprašanjem etike. Danes se vsi dobro zavedamo, da je tiranija bistvo statične družbe, zaprte družbe, katere temeljna značilnost je strah pred svobodo; kljub temu nihče ni pripravljen živeti v suženjstvu in v tem celo uživati. V odprtih družbah našega časa lahko književnost in ustvarjalno pisanje nasploh pošljeta jasno sporočilo tiranom in uzurpatorjem človeške zavesti: na tem svetu ni več koticčka, kamor bi se lahko skrili, ker je svoboda – kot je dejal pesnik – vedno na prvem mestu.

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik 65, številka 7–8, 2001

Izdajatelj
Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA

Naslov uredništva
SODOBNOST
Hribarjevo nabrežje 13
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 200 41 02
E-pošta: sodobnost@email.si

Naročila in reklamacije
Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1512 LJUBLJANA
Telefon 01 230 26 95, 080 11 08

Tisk
TISKARNA LJUBLJANA, d.d.
ISSN 0038-0482

Oblikovanje ovitka
Jani Bavčer, ARSENAL,
sodelavec Aleš Strajnar

Računalniški prelom
Janez Turk

Glavni urednik
EVALD FLISAR

Uredništvo
Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Meta Kušar
Miloš Mikeln
Igor Škamperle
Milan Vincetič
France Vurnik
Ciril Zlobec

Lektorici
Alenka Kobler
Nuša Mastnak

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure
v pisarni uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Sodelavce prosimo,
da prispevkom obvezno
priložijo disketo
(MS Word za Okna,
verzije 97, 95, 6.0).

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Letna naročnina
z 20 % popustom
za redne naročnike
8900 SIT.

Cena te številke
v prosti prodaji
1500 SIT.

Cena za naročnike
v tujini USD 125
ali protivrednost
v drugi valuti.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi
stališča glavnega
urednika ali članov
uredništva.